

A.S. BYATT HIKOYALARIDA RAMZIYLIK VA KO'P MA'NOLILIK.

Olimova. D.O

*Ichki ishlar vazirligi Buxoro akademik litseyi —
"Tillarni o'rganish" kafedrası ingliz tili fani o'qituvchisi*

Annotatsiya: Mazkur maqolada ingliz adabiyotining taniqli vakili A.S. Byatt hikoyalarida ramziylik va ko'p ma'nolilikning badiiy xususiyatlari tahlil qilinadi. Tadqiqotda yozuvchi ijodida qo'llanilgan ramziy obrazlar, mifologik motivlar hamda intertekstual ishoralarning poetik funksiyasi yoritiladi. Xususan, *The Djinn in the Nightingale's Eye*, *The Thing in the Forest* va *A Stone Woman* hikoyalari misolida ramzlarning asar g'oyasini shakllantirishdagi o'rni, qahramonlarning ruhiy olamini ochib berishdagi ahamiyati hamda matnning ko'p qatlamli semantik tuzilishini hosil qilishdagi vazifasi tahlil etiladi. Tadqiqot davomida qiyosiy-tipologik, semiotik va mifopoetik tahlil usullaridan foydalanildi. Tadqiqot natijalari A.S. Byatt hikoyalarida ramziylik postmodernistik poetikaning muhim tarkibiy elementi ekanligini hamda yozuvchi badiiy tafakkurining o'ziga xos jihatlarini namoyon etishini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: A.S. Byatt, postmodernizm, ramziylik, ko'p ma'nolilik, semiotika, mifopoetika, intertekstuallik, poetika, ingliz adabiyoti.

Kirish: XX asrning ikkinchi yarmi va XXI asr boshlarida ingliz adabiyotida postmodernizm estetikasi yetakchi yo'nalishlardan biriga aylandi. Ushbu yo'nalish vakillari badiiy matnni yagona mazmun bilan cheklamasdan, uni turli madaniy qatlamlar, tarixiy manbalar, mifologik qarashlar va intertekstual aloqalar orqali boyitishga intildilar. Natijada adabiy asar o'quvchi bilan doimiy muloqot qiluvchi, turli talqinlarga ochiq bo'lgan murakkab semantik tizim sifatida shakllandi.

Ana shunday yozuvchilardan biri A.S. Byatt bo'lib, uning hikoyalari zamonaviy ingliz postmodernistik nasrining muhim namunalaridan hisoblanadi. Muallif ijodining o'ziga xosligi shundaki, u mifologiya, san'at, tarix, falsafa va klassik adabiyot elementlarini zamonaviy voqelik bilan uyg'unlashtirib, yangi badiiy makon yaratadi. Byatt uchun ramz faqat badiiy bezak emas, balki matnning ichki tuzilishini shakllantiruvchi va yashirin ma'nolarni yuzaga chiqaruvchi muhim poetik vositadir.

Yozuvchi hikoyalarida qo'llanilgan ramziy obrazlar ko'pincha bir nechta ma'noni ifodalaydi. Shu sababli o'quvchi matnni har safar qayta o'qiganda yangi semantik qatlamlarni kashf etadi. Aynan mana shu ko'p ma'nolilik A.S. Byatt ijodining estetik qiymatini belgilovchi asosiy omillardan biridir.

Bugungi kunda A.S. Byatt asarlari bo'yicha ko'plab tadqiqotlar olib borilgan bo'lsa-da, uning hikoyalarida ramziylik va ko'p ma'nolilikning semiotik hamda mifopoetik jihatlarini hali ham chuqur o'rganishni talab etadi. Mazkur maqolaning dolzarbligi ham aynan shu bilan belgilanadi.

Adabiyotshunoslikda ramz voqelikni bevosita emas, balki bilvosita ifodalovchi badiiy belgi sifatida talqin qilinadi. Ramziy obrazning asosiy xususiyati uning bir vaqtning o'zida bir necha ma'noni ifodalash imkoniyatiga ega ekanligidir. Shu bois ramz o'quvchini matnni faol talqin qilishga undaydi.

Yu.M. Lotman madaniyatni belgilar tizimi sifatida baholar ekan, har qanday badiiy matn ko'plab kodlardan tashkil topishini ta'kidlaydi. Uning fikricha, ramzlar matnning yashirin qatlamlarini ochishga xizmat qiladi. U. Eko esa ramzni "ochiq matn" konsepsiyasi bilan bog'laydi va badiiy asarning ma'nosi muallif tomonidan emas, balki o'quvchi talqini orqali ham shakllanishini qayd etadi. Roland Bart ramzlarni madaniy miflarning zamonaviy shakli sifatida izohlaydi.

Postmodernistik adabiyotda ramzlar yanada murakkablashadi. Linda Hutcheon ta'kidlaganidek, postmodern matn tayyor haqiqatni emas, balki turli talqinlar imkoniyatini taklif etadi. Shu sababli bitta obraz turli tarixiy, madaniy va falsafiy ma'nolarni birlashtirishi mumkin.

A.S. Byatt ijodida aynan shu tamoyil yaqqol namoyon bo'ladi. Muallif antik mifologiya, Injil rivoyatlari, Yevropa ertaklari, Sharq folklori va klassik adabiyot namunalarini zamonaviy badiiy tafakkur bilan uyg'unlashtirib, ko'p qatlamli ramziy tizim yaratadi. Natijada uning hikoyalari oddiy syujet emas, balki turli madaniy kodlarning o'zaro muloqotiga asoslangan murakkab badiiy matnga aylanadi.

Asosiy qism: A.S. Byatt hikoyalarining eng muhim xususiyatlaridan biri shundaki, yozuvchi voqealarni oddiy syujet asosida bayon qilish bilan cheklanmaydi. U har bir detal, obraz yoki predmetni ma'lum bir badiiy g'oyani ifodalovchi ramz sifatida shakllantiradi. Natijada hikoyalar bir qarashda sodda ko'rinsa-da, ularning ichki tuzilishida turli madaniy, falsafiy va mifologik qatlamlar uyg'unlashadi. Shu jihatdan Byatt ijodini tushunish uchun matnni nafaqat voqealar ketma-ketligi, balki ramzlar tizimi sifatida ham o'qish zarur.

Postmodern adabiyotda ramz yagona ma'noni ifodalamaydi. Bir obraz turli o'quvchilar tomonidan turlicha talqin qilinishi mumkin. A.S. Byatt aynan mana shu xususiyatdan mohirona foydalanadi. U ramzlarni ochiq izohlab bermaydi, aksincha, ularni syujet rivoji va qahramonlarning ruhiy kechinmalari orqali namoyon qiladi. Bu esa o'quvchini matn bilan faol muloqot qilishga undaydi.

"The Djinn in the Nightingale's Eye" A.S. Byatt ijodining eng mashhur namunalaridan biri bo'lib, unda Sharq ertakchiligi an'analari zamonaviy adabiy tafakkur bilan uyg'unlashtirilgan. Asar markazida joylashgan jin obrazi dastlab mo'jizaviy mavjudot sifatida ko'rinadi. Ammo voqealar rivoji davomida u faqat ertak qahramoni emas, balki insonning ichki dunyosi, orzu-istaklari va erkinlik haqidagi tasavvurlarini ifodalovchi ramzga aylanadi.

Hikoya qahramoni Gillian Perholt ilmiy faoliyati davomida turli madaniyatlar va rivoyatlar bilan shug'ullangan ayol sifatida tasvirlanadi. Shu sababli uning jin bilan uchrashuvi tashqi hodisadan ko'ra ko'proq ichki o'zgarishning badiiy ifodasidir. Jin qahramonni sehrli sarguzashtlarga emas, balki o'z hayotiga boshqacha nazar tashlashga undaydi.

Bu yerda shisha idish ham alohida ramziy ma'noga ega. U tashqi tomondan oddiy buyum bo'lsa-da, ichki jihatdan chegaralanganlik va ozodlik o'rtasidagi ziddiyatni ifodalaydi. Jin uchun idish qamoq bo'lsa, inson uchun u ba'zan o'z qo'rquvlari yoki stereotiplarining timsoliga aylanadi. Muallif shu orqali erkinlik faqat tashqi sharoit bilan emas, balki insonning ichki dunyosi bilan ham bog'liqligini ko'rsatadi.

Asarda Sharq ertaklari motivlari zamonaviy hayot bilan uyg'unlashtirilgani sababli bitta obraz bir vaqtning o'zida tarixiy, madaniy va falsafiy ma'nolarni ifodalaydi. Ana shu ko'p qatlamlilik hikoyaning badiiy qiymatini oshiradi.

"The Thing in the Forest" hikoyasida ramziylik yanada murakkab tus oladi. Hikoya Ikkinchi jahon urushi davrida evakuatsiya qilingan ikki qiz taqdiri bilan bog'liq bo'lsa-da, uning asosiy mazmuni tarixiy voqealarni hikoya qilish bilangina cheklanmaydi.

O'rmonda uchraydigan noma'lum mavjudot urushning o'zi kabi tushunib bo'lmaydigan va dahshatli hodisaning ramzidir. Muallif uning tashqi qiyofasini to'liq tasvirlamaydi. Bu usul o'quvchi tasavvuriga keng imkoniyat yaratadi. Har bir kitobxon ushbu mavjudotni o'z tajribasi va tasavvuri asosida qabul qiladi.

Hikoya davomida o'rmon ham muhim ramz sifatida namoyon bo'ladi. Adabiy an'analarda o'rmon ko'pincha noma'lum makon, sinov va ichki izlanish timsoli hisoblanadi. Byatt ushbu an'anaviy ramzni zamonaviy tarixiy voqelik bilan bog'laydi. Natijada o'rmon nafaqat geografik hudud, balki inson xotirasining murakkab qatlamlarini ifodalovchi badiiy makonga aylanadi.

Ikki qahramonning voqealarni turlicha qabul qilishi ham hikoyadagi ko'p ma'nolilikni kuchaytiradi. Ularning xotiralari bir-biriga o'xshasa-da, voqealarga bergan baholari farq qiladi. Bu holat haqiqatning yagona emasligi, har bir inson uni o'z hayotiy tajribasi orqali anglashini ko'rsatadi.

"A Stone Woman" hikoyasida yozuvchi inson va tabiat o'rtasidagi bog'liqlikni ramziy shaklda ifodalaydi. Asarda bosh qahramonning asta-sekin toshga aylanishi real hodisa sifatida emas, balki chuqur falsafiy mazmunga ega badiiy timsol sifatida talqin qilinadi.

Transformatsiya motivi jahon adabiyotida qadimdan mavjud bo'lsa-da, Byatt uni zamonaviy insonning ruhiy holati bilan bog'laydi. Tosh obrazi bir tomondan sovuqlik, sukunat va vaqt ramzi bo'lsa, ikkinchi tomondan tabiatning abadiyligini anglatadi. Muallif shu yo'l bilan inson hayoti o'tkinchi, tabiat esa davomli ekanligi haqidagi falsafiy qarashni ilgari suradi.

Hikoyada minerallar, tog' jinslari va geologik jarayonlar haqidagi ilmiy tafsilotlar ham ramziy ma'noga ega. Ular ilm-fan va badiiy tasavvurning uyg'unlashishini ko'rsatadi. Bu esa A.S. Byatt uslubining o'ziga xos belgilaridan biridir.

Shunday qilib, "A Stone Woman" faqat fantastik hikoya emas, balki inson, vaqt va tabiat o'rtasidagi munosabatlarni ramziy vositalar orqali yorituvchi falsafiy asar sifatida namoyon bo'ladi.

A.S. Byatt hikoyalarini tahlil qilish shuni ko'rsatadiki, yozuvchi yaratgan badiiy olamni faqat syujet yoki qahramonlar tizimi orqali tushuntirish yetarli emas. Asarning ichki

mazmunini anglash uchun undagi ramzlar, madaniy kodlar va intertekstual aloqalarni birgalikda o'rganish zarur. Aynan shu jihat Byatt hikoyalarini zamonaviy ingliz adabiyotining murakkab va serqatlam namunalaridan biriga aylantiradi.

Yozuvchi ijodida ramzlar biror g'oyani bezash vositasi emas, balki matnning ichki mantiqini shakllantiruvchi asosiy element hisoblanadi. Hikoyalarda uchraydigan o'rmon, tosh, shisha idish, suv, olov, ranglar yoki afsonaviy mavjudotlar voqealar rivojiga bevosita ta'sir qiladi. Shu sababli ular oddiy badiiy detal emas, balki ma'no hosil qiluvchi poetik birlik vazifasini bajaradi.

Yu.M. Lotmanning semiotik konsepsiyasiga ko'ra, badiiy matn o'zaro bog'langan belgilar tizimidan tashkil topadi. A.S. Byatt hikoyalarida ham har bir ramz boshqa ramzlar bilan uzviy bog'lanib, yagona semantik tizimni hosil qiladi. Masalan, **"The Djinn in the Nightingale's Eye"** hikoyasida shisha idish, jin va sharqona rivoyatlar alohida emas, balki bir-birini to'ldiruvchi kodlar sifatida ishlaydi. Natijada matn faqat ertak haqida emas, balki insonning ichki erkinligi, bilim, xotira va madaniyatlararo muloqot haqida ham fikr yuritadi.

Umberto Ekoning "ochiq matn" nazariyasi nuqtayi nazaridan qaralganda ham A.S. Byatt hikoyalari turli talqinlarga ochiqqligi bilan ajralib turadi. Muallif ramzlarning ma'nosini qat'iy belgilab qo'ymaydi. Aksincha, kitobxonning bilim darajasi, hayotiy tajribasi va madaniy dunyoqarashi matnni qanday anglashiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Shu sababli bir hikoyaning o'zi turli o'quvchilar tomonidan har xil mazmunda qabul qilinishi mumkin.

Roland Bartning mif haqidagi qarashlari ham Byatt ijodini tushunishda muhim nazariy asos bo'lib xizmat qiladi. Bart mifni zamonaviy madaniyatning belgilar tizimi sifatida izohlaydi. Byatt esa qadimgi miflarni o'zgartirmasdan takrorlamaydi, balki ularni yangi tarixiy va madaniy sharoitga mos ravishda qayta talqin qiladi. Natijada qadimiy mif bugungi inson uchun ham dolzarb ma'no kasb etadi.

Linda Hutcheon postmodernizmning muhim belgilaridan biri sifatida intertekstuallikni ko'rsatadi. Darhaqiqat, A.S. Byatt hikoyalarida Sharq ertaklari, yunon mifologiyasi, Bibliya syujetlari, Yevropa folklori va klassik ingliz adabiyoti elementlari tabiiy ravishda uyg'unlashgan. Bunday usul matnning ma'no doirasini kengaytiradi va uni faqat bitta madaniyat doirasida emas, balki umumjahon madaniy merosi bilan bog'liq holda talqin qilish imkonini beradi.

Yozuvchining ilm-fanga bo'lgan qiziqishi ham uning ramzlar tizimida yaqqol seziladi. Ayrim hikoyalarda biologiya, geologiya, botanika yoki san'at tarixi haqidagi ma'lumotlar oddiy fakt sifatida emas, balki badiiy g'oyani ochishga xizmat qiluvchi vosita sifatida qo'llanadi. Bu jihat A.S. Byatt uslubining o'ziga xosligini belgilaydi. Ilmiy tafakkur va badiiy tasavvur uyg'unligi natijasida ramziy obrazlar yanada chuqur falsafiy mazmun kasb etadi.

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, yozuvchi yaratgan ko'p ma'nolilik asosan uch omil hisobiga yuzaga keladi. Birinchidan, ramziy obrazlarning ko'p funksiyaliligi. Ikkinchidan, intertekstual aloqalarning kengligi. Uchinchidan esa mifologik va madaniy kodlarning zamonaviy hayot bilan uyg'unlashtirilishidir. Aynan shu omillar A.S. Byatt hikoyalarining

estetik qiymatini oshiradi hamda ularni zamonaviy ingliz postmodernistik adabiyotining yorqin namunalaridan biriga aylantiradi.

Xulosa: Olib borilgan tahlillar asosida shunday xulosaga kelish mumkinki, A.S. Byatt hikoyalarida ramziylik va ko'p ma'nolilik yozuvchining individual badiiy uslubini belgilovchi asosiy poetik xususiyatlardan biridir. Muallif ramzlardan faqat estetik vosita sifatida emas, balki matnning ichki mazmunini shakllantiruvchi semantik mexanizm sifatida foydalanadi.

"The Djinn in the Nightingale's Eye" hikoyasida jin, shisha idish va Sharq mifologiyasiga oid motivlar insonning erkinlik, xotira va o'zligini anglash jarayonini ifodalasa, "The Thing in the Forest" asarida o'rmon va sirli mavjudot urushning inson ruhiyatida qoldirgan chuqur izlarini ramziy shaklda aks ettiradi. "A Stone Woman" hikoyasida esa transformatsiya motivi inson va tabiat munosabatlari hamda vaqtning falsafiy mohiyatini ochishga xizmat qiladi.

Shuningdek, tadqiqot davomida A.S. Byatt hikoyalarida intertekstuallik va mifopoetik tafakkur ramziylik bilan uzviy bog'liq ekanligi aniqlandi. Muallif turli madaniyatlar va adabiy an'analarga murojaat qilish orqali matnning semantik imkoniyatlarini kengaytiradi. Shu sababli uning hikoyalari har bir o'qishda yangi ma'no kasb etadi va kitobxonni faol mushohada yuritishga undaydi.

Umuman olganda, A.S. Byatt ijodi zamonaviy ingliz postmodernistik adabiyotida ramziylik va ko'p ma'nolilikning muvaffaqiyatli badiiy ifodasini namoyon etadi. Mazkur tadqiqot natijalari yozuvchi hikoyalarining poetik xususiyatlarini yanada chuqurroq anglashga xizmat qiladi hamda kelgusidagi semiotik, mifopoetik va qiyosiy adabiyotshunoslik tadqiqotlari uchun nazariy asos bo'lib xizmat qilishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Byatt, A. S. The Djinn in the Nightingale's Eye: Five Fairy Stories. London: Vintage, 1995.
2. Byatt, A. S. Little Black Book of Stories. London: Chatto & Windus, 2003.
3. Byatt, A. S. Elementals: Stories of Fire and Ice. London: Chatto & Windus, 1998.
4. Barthes, R. Mythologies. New York: Hill and Wang, 1972.
5. Eco, U. A Theory of Semiotics. Bloomington: Indiana University Press, 1976.
6. Eco, U. The Open Work. Cambridge: Harvard University Press, 1989.
7. Lotman, Yu. M. Universe of the Mind: A Semiotic Theory of Culture. London: I.B. Tauris, 1990.
8. Hutcheon, L. A Poetics of Postmodernism: History, Theory, Fiction. New York: Routledge, 1988.
9. Kristeva, J. Desire in Language. New York: Columbia University Press, 1980.
10. Eliade, M. Myth and Reality. New York: Harper & Row, 1963.
11. Jung, C. G. The Archetypes and the Collective Unconscious. Princeton University Press, 1981.

12. Selden, R., Widdowson, P., Brooker, P. A Reader's Guide to Contemporary Literary Theory. London: Routledge, 2005.
13. Lodge, D. The Art of Fiction. London: Penguin Books, 1992.
14. Barry, P. Beginning Theory: An Introduction to Literary and Cultural Theory. Manchester University Press, 2017.
15. Abrams, M. H., Harpham, G. G. A Glossary of Literary Terms. Boston: Cengage Learning, 2015.